

Ktejjeb Rari ta' Cannolo

Olvin Vella

Ġużeppi Martin Cannolo kien wiehed mit-tradutturi Maltin li hadmu għaċ-*Church Missionary Society* (CMS), l-għaqda Anglikana li kienet attiva f'Malta fl-ewwel nofs tas-seklu dsatax. Kienet qabdditu jaqbilbilha bil-Malti t-Testment l-Antik, il-Vangelu ta' San Ġwann u *L-Imitazzjoni ta' Kristu* tal-Kempis.¹ Hu u Grabiell Vassalli, bin Mikiel Anton, kienu għenu lir-Reverendu Christopher Frederick Schlienz jaqleb il-Katekiżmu tal-Ġeografija ta' William Pinnock.² Jinghad li Cannolo kien kiteb ukoll grammatika Maltija.³ Minn dawn ix-xoghlijiet iċ-CMS kienet stampatlu l-Vangelu ta' San Ġwann biss.⁴

Madankollu fil-British Library hemm ktejjeb iehor ta' Cannolo,⁵ imma stampat għal idejn il-Kattoliċi. Jismu *Il Via Sagra, u it-triex għaziza li għamel Sidna u Mulejna Gesu Cristu* (bil-Malti modern, *Il-Via Sagra, jew it-triq għaziza li għamel Sidna u Mulejna Ġesù Kristu*).⁶ Fih sittax-il paġna u ġie ppubblikat fl-istamperija ta' l-Ordni fl-1796. Fih 155 x 93mm, huwa bla qoxra, u fuq l-ewwel folja m'hemm stampat xejn (la wara u lanqas quddiem). Fuq dahar l-ewwel folja xi hadd halla din in-nota miktuba bl-idejn: "*This little Book is particularly curious, as being printed in the Maltese Language, the only one of the kind I ever saw. [firma] 1817.*"

Fl-1822 ir-Reverendu William Jowett, huwa u jsemmi l-ftit pubblikazzjonijiet bil-Malti li kienu harġu sa dak iż-żmien, kien irrefera għal dan il-ktejjeb bhala "*a little book, consisting of very few pages, entitled the 'Fourteen Stations;' being a book of Devotions relating to the sufferings of our Lord ...*"⁷

Kopja ohra ta' dan il-ktejjeb kienet tinsab fil-kollezzjoni sabiha tat-tabib Ġużè Galea. Madankollu l-kopja li kellu ma kinitx iġġib isem l-awtur għax kieku kienu jsemmuh Ġużè Gatt u Ġużè Cassar Pullicino li ssefffuha biex jiktbu dwarha. Hawnhekk irid jinghad li l-kopja ta' Ġużè Galea ma sibthiex meta fittixtha fil-kollezzjoni tiegħu.⁸ Hekk fil-British Library jista' jkun li fadal l-unika kopja. Bil-hsieb li dan il-ktejjeb jiġi apprezzat minn min tinteressah l-istorja tal-ktieb Malti u l-istorja ta' lsienna, fi tmiem din il-kitba qed nirriproduci l-ktejjeb bil-permess tal-British Library.

Ġużeppi Martin Cannolo

Skond kif inhu stampat fil-ktieb, isem Cannolo kien Ġużeppi Martin, mhux Ġużeppi Marin (kif kien jiktbu Ninu Cremona) jew Ġużeppi Maria (kif kien jiktbu Dun Karm Sant).

Cannolo twieled il-Belt fl-1756⁹ imma ma nafux meta miet. Żgur li sa Jannar ta' l-1838 kien għadu haj għax kien mar iżuru l-Kanonku Fortunat Panzavecchia.¹⁰

Skond Jowett, Cannolo kien qatta' xi żmien student ta' professur mill-aqwa ta' l-Gharbi u fi żmien il-Kavallieri kien għamilha ta' interpretu ma' l-ilsiera Gharab.¹¹ Skond Schlienz, "Peppu Cannolo kien isinn is-skieken, tgħallem wahdu u għal dak li hu tagħrif ta' ilsna orjentali kien jisboq aktarx lill-pajżani tiegħu kollha."¹²

Jidher li Cannolo għalkemm kien hadem ma' l-Anglikani, kien baqa' Kattoliku.¹³

Il-valur lingwistiku tal-ktejjeb

Barra l-valur storiku l-ktejjeb għandu wkoll valur lingwistiku. Cannolo ma ivvintax alfabet gdid imma għażel l-alfabet li kien deher għall-ewwel darba fit-tielet edizzjoni tal-katekiżmu ta' Wzzinu (1780). Din it-tielet edizzjoni kienet l-ewwel wahda li giet stampata hawn Malta għax it-tnejn ta' qabilha kienu ġew stampati Ruma (1752, 1768).

Karatteristika ewlenija ta' l-edizzjonijiet Maltin tal-katekiżmu (1780, 1786, 1789 u 1795) meta nqabbluhom maż-żewġ edizzjonijiet Rumani hija n-nuqqas tat-tipi bis-sinjali dijakritiċi. Jidher li l-istamperija ta' l-Ordni ma kellhiex tipi

b'dawn is-sinjali u għalhekk la jidhru fil-katekiżmi stampati hawn Malta u lanqas fil-ktejjeb ta' Cannolo. Nistghu nighidu li din id-diffikultà teknika min-naħa ta' l-istamperija ta' l-Ordni influwenzat l-għażla ta' l-alfabett li l-Knisja xtaqet thaddem fil-pubblikazzjonijiet tagħha bil-Malti.

Kliem qadim u tifsiriet qodma

Kif kien irrimarka Cassar Pullicino, f'dan il-ktejjeb "‘I hawn u ‘I hinn naqraw xi kliem qadim ta' interest lessikali".¹⁴ Nighidu ahna:

<i>Cannolo</i>	<i>Malti Modern</i>
a. <i>wettaqli</i> l-fidi (p. 5)	<i>zomm soda</i> l-fidi tiegħi
b. <i>nitma'</i> fik (5)	<i>nittama</i> fik
c. agħtini vera sogħba <i>tassewwa</i> (5)	agħtini sogħba verament <i>genwina</i>
d. bi <i>ibatitek</i> (7)	bit- <i>ibatija</i> <i>tiegħek</i>
e. fl-ewwel <i>stazzjoni</i> (7)	fl-ewwel <i>stazzjon</i>
f. mar bih <i>għall-montanja</i> tal-Kalvarju (8)	mar bih <i>fuq l-għolja</i> tal-Kalvarju
g. <i>ikun il-heffa għal</i> dñubietna (8)	<i>ihaffef it-toqol ta'</i> dñubietna
h. kienet kollha <i>mħassra</i> (9)	kienet <i>qieghda tithassar</i> hafna
i. <i>rwejha</i> (9)	<i>ruh żgħira</i>
j. jhalli <i>s-sura</i> (10)	jhalli <i>l-forma</i>
k. <i>għall-ħlas</i> tar-rwejha tagħna (11)	<i>biex tinħeles</i> ruhna
l. <i>bidded</i> demmu (11)	<i>xerred</i> demmu
m. <i>minn ġdid</i> (11)	<i>mill-ġdid</i>
n. <i>jagħtina ħasra ta'</i> dñubietna (15)	<i>iħassrilna</i> dñubietna

Fil-ktejjeb insibu wkoll xi binjiet sintattiċi li jixhdu l-influwenza tat-Taljan. Nighidu ahna:

- lil Sidna Ġesù *l-kefrin il-Lhud* għabbewh bil-ghuda l-harxa (7)
- biex ahna ma naqghux taht it-toqol *tal-miħhut dñub* (8)
- Nitolbu lil Ġesù, li jagħtina hasra ta' dñubietna kbira f'qalbna, u *vera ndiema* (15)

Element stilistiku iehor li hu marbut mad-diskors reliġjuż, hekk li nsibuh fil-eqdem katekiżmu u fil-priedki bikrin, huwa l-użu ta' sinonimi Semitiċi u

Rumanzi wara xulxin:¹⁵

- a. wara li kien flagellat, imsawwat (7)
- b. halla l-impronta u x-xbieha ta' Wiċċu (10)
- c. jhalli s-sura u l-impronta ta' Wiċċu (10)
- d. Nirreċtaw, u nghidu (16)

Nirringrazzja lil Anna Borg Cardona talli ġabitli fotokopja tal-ktejjeb minn Londra, lil Dr William Zammit talli wrieni l-valur tal-ktejjeb fil-ġrajja ta' l-istampar lokali, u speċjalment lill-Prof. Manwel Mifsud tan-noti lingwistiċi li għaddieli u li jien daħħalthom f' din il-kitba.

Noti

- 1 Christopher Frederick Schlienz, *Views on the improvement of the Maltese Language* (Malta: 1838) 40.
- 2 University of Birmingham, CMS, *Mission Book 3 (1829-1832)* 8.
- 3 Schlienz 40.
- 4 [Giuseppe Martino Cannolo], *Il Vangelo di Nostro Signore Gesù Cristo, secondo San Giovanni; tradotto in lingua italiana e maltese, secondo la Volgata* (Londra: CMS, 1822).
- 5 Ir-referenza tiegħu hija T.993.(11.).
- 6 Nirringrazzja lill-Mons. Lawrenz Cachia talli għarrafni bis-suggeriment tiegħu li fit-titlu tal-ktejjeb l-ewwel kongunzjoni u aktarx trid tinqara [a]ju (i.e. jew).
- 7 William Jowett, *Christian researches in the Mediterranean from 1815 to 1820, in furtherance of the objects of the Church Missionary Society* (Londra: CMS, 1822) 302.
- 8 Olvin Vella, "Il-Via Sagra ta' Cannolo," *Il-Ġens illum* (8.iv.2006) 22.
- 9 Lawrenz Cachia, *Habbew l-Ilsien Malti* (Malta: l-awtur, 2000) 140.
- 10 AKM, Pan 100, f. 321r; nirringrazzja lil David Agius Muscat tat-taghrifa.
- 11 Karm Sant, "Ġużeppe Maria Canolo: l-ewwel traduttur Malti tal-Vanġelu ta' San Ġwann," *Sijon* 6.5 (1973–1974) 8.
- 12 Schlienz 38. It-traduzzjoni hi ta' Anton Cremona, *Vassalli u Żminijietu* (Malta: KKM, 1975) 61.

- 13 Frans Ciappara, “Vassalli, his children and Protestantism,” *Dawl Ġdid fuq Vassalli*, ed. Olvin Vella (Malta: L-Ghaqda tal-Malti [Università] & L-Istitut tal-Lingwistika, 2004) 137.
- 14 Ġużè Cassar Pullicino, “Priedki, Kotba tal-Knisja, u Kitba Ohra Morali,” *Kitbiet Ohra tas-Seklu Dsatax* (Malta: PIN, 2002) 35–36.
- 15 Nghidu ahna, “reghixtek u offendejtek”: Franciscu Wzzinu, *Taġhlum Nisrani* (Ruma, 1752) 117; “mill-ghira, mill-invidja”: Frangisku Saverju Baldacchino kkwotat f’Oliver Friggieri, “Aktar Priedki bil-Malti ta’ Frangisku Saverju Baldacchino (1774-1860),” *Symposia Melitensia* 3 (2006) 32.

LA VIA SAGRA

TRADOTTA IN MALTESE

D A

GIOSEPPE MARTINO

CANNOLO.

IL VIA SAGRA,
 U IT-TRIEX GHAZIZA
Li ghamel Sidna u Mulejna
 GESU CRISTU,

*Fiz-zmien tal passjoni, u it-rtoria, il bhavscia sigbu-
 ghal fidua tar-rubb taghna; migiuba fil malti ghal
 git tad-devoti tal passjoni ta Sidna GESU CRISTU.*

F' MALTA

Bissentia tas-Superiuri.

1796.

FLISEM TAL MISSIER, U TA L⁵IBEN,
U TA LIS-SPIRITU SANTU.

Amen.

Mulejja, jena nemmen Fich, uettakli
il fidi tighi.

Mulejja, jena nitma fich, igbidni leich
bittama.

Mulejja, jena nhobboch fuk chollosc,
imlieni blimhabba tighach.

Mulejja, jena nindem ghaliessc bidnu-
bieti offendeitech, atini vera soghba tas-
seua, geuaa kalbi.

A 3

LEUEL

LEUUEL STAZIONI.

*Nadurauch o Cristu, pizzuchhair, u imber-
chuc, ghaljesc Psalibech lim mkades, u
bi tbaticech inti fdeit id-digna.*

Nicconfiderau lil Gesù fleuel Stazioni,
li uara li chien flagellat, msaunat, u
incurunat bisceuch, icchondanna'hh ghal
meut, min ghair hhtia.

Nitolbu lil Gesù, li isfentenza tal meut
tighu, tcun il mahhfra tal hhtijet, u tad-
dnubjet taghna. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhia ghalina o Signur, hbina ghalina.

IT-TIENI STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

Nicconfiderau g'itieni Stazioni, midta lil
Sidna Gesù il chefrin il l'hut ghab-
beuhh bil ghuda il hharfcia, u tkila taf-

A 4

Salib;

18
 Salib; u mat bilh ghal montagna tal Cal-
 variu ghal fidua tar-Ruhh taghna.
 Nitolbu lil Gesù, li ittokol ta Saliba
 ichun il-hheffa ghal dnujjetna, u il mah-
 hfra. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, bhin ghalina.

IT-TIELET-STAZIONI.

Naduravch o Cristu, ecc.

NIconsiderau fittjelet Stazioni; mita
 Sidna Gesù, uaka lewuel darba tahht
 ittokol tas Salib; u fiha ciarcjar demmu il
 ghaziz ghal fidua taghna.

Nitolbu lil Gesù, li jatina il ghajnuna
 bjesc ahna manakghusc tahht ittokol ta
 mishhut dnub: Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, bhin ghalina.

IR-

IR-RABA STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

Nicconfiderau fir-raba Stazioni, meta Sidna Gesù iltaka m' Ommu Sittna Maria lim-mkazza, li chjenet cholha mhha-fra u soghbjena ghaliesc rat lil binha f'dich il mizeria, u Gesù behhleua hhanina he-njeba.

Nitölb u lil Gesù, u lil l'Ommu li jeltak-ghu maghna, biesc jhennuna fir-Ruejha taghna. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IL HHAMES STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

Nicconfiderau fil hhames Stazioni, meta Sidna Gesù chien megħiu min Sc-muni Cireneu jarfa is-Salib.

Ni.

10

Nitolbu lil Gesù li jghinna bil grazia tighu, biésc nerfghu bis-sárba is-Salib tal penitenza, u ittbatia li jibaghatinna. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IS-SITT STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

Nlconsiderau sif-sitt Stazioni, meta S. dña Gesù iltaka mal Veronica l'imnkazza, u meshhitlu il gbarak tad-demmin Ucciu, u Gesù bhalla l'impronta u isc-biha ta Ucciu fil velu tahha, ghar-tifchira taghna lejhh.

Nitolbu lil Gesù li jiltaka maghna, u jhballi is-sura u limpronta ta Ucciu stampata fil klub taghna. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IS-

IS SEBA STAZIONI,

II

Nadurauch o Cristu, ecc.

Nlconsiderau fil seba Stazioni, il uakgha li uaka ittieni darba Sidna Gesù limbierech, ghal bhlas ta rueihha taghna u fiha biddet demmu minghit.

Nitolbu lil Gesù li jatina il grazia, li manakghusc fiddnubjet li fihom dari naghu. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IT-TMIEN STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

Nlconsiderau fit tmien Stazioni, mita Sidna Gesù henna l'innisa ta Gerusalem li chjenu jipchu ghalihh, u Gesù pfa bar chbir sabbarhom, u kalilhom, o nisa ta Gerusalem, la tibchusc fuki le, inima ipchu fukom, o fuk ulietchom.

12
 Nitolbu lil Gesù hhanin, li jatinà il
 bichi u-ilsik ghal dnujjetna. Amen.

Pater, Ave, Glòria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

ID-DISA STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

NIconsiderau fid-disa Stazioni, mità
 Sidna Gesù uaka it-tjelet darba fahit
 ittokol tal-Salib, u fiha ragia biddet dem-
 mu il ghaziz min gdit ghal l-imkhabba,
 li gebinna.

Nitolbu lil Gesù, li jatinà il ghajnuna
 bjesc kat iz-zjet man zidu nakghu u ma
 nergighu n'offenduhh. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IL GHASCIAR STAZIONI. ^{13.}

Nadurauch o Cristu, ecc.

NIconsiderau fil ghasciar Stazioni, mi-
ta lil Sidna Gesù nezghuhh mil hhue-
jecc li chellu fuku, u geddulu il piaghi
tighu min gidit, u skeuhh il hhal mhhäl-
lat bil mor.

Nitolbu lil Gesù, li inazzaghna mil l'ibsa
ta dñub il mejet, ut ilibbisna bil l'ibsa-na-
difesa tal Grazia. Amèn.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IL HHDASC STAZIONI.

Nadurauch o Cristu, ecc.

NIconsiderau fil hhdasc Stazioni, lil
Sidna Gesù, mnazza fuk il Men-
ti Calvariu, o il l'hut chefrin middeuhh
fuk is-Salib, u fihh samruhh u Salbuhh, u
uak-

14
 uakfuhh fil kocchiata ta dich il muntagna
 ghatturja ta dauch li chienu hem jarau.

Nitolbu lil Gesù, li jatina il grazia
 l'inchunu dejjem imhbadnin mas-Salib fa
 lähhar ta bhajtna. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IT-TNASC STAZIONI.

Nazurauch o Cristu, ecc.

Nicconfiderau fit-tnasc Stazioni lil
 Gesù mislub fis-Salib, agonizant, u
 nora tliet seghat ta l'agonia sejjahh lil Mis-
 sier tighr etern, u kattu Missier fideich
 n'irracomanda, u nati Ruhhi, u miet.

Nitolbu lil Gesù, u l'Omnia li fuakt l'a-
 gunia taghna jaffistu mar-ruhh taghna. Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hhin ghalina o Signur, hhin ghalina.

IT-

IT- TLITTASC STAZIONI. ¹⁵

Nadurauch o Cristu , ecc.

NIconsiderau fitlittasc Stazioni , il Gesù Sidna mejjet u Giuseppi ta Arimatea mar għant Pilatu talbu il gifem ta Gesù , u Pilatu ichmānda li jatuħulu , u Giuseppi nizzlu mis Salib , u għamtu flizar abbjat u nadif , u tahh l'Ommu fi hhdanha . Nitolbu lil Gesù , li-jatina bħasra ta dnu-bjetna chbira fkalbna , u vera indjema .

Pater , Ave , Gloria :

Hhin għalina o Signur , hħin għalina .

L'ERBATASC STAZIONI.

Nadurauch o Cristu , ecc.

NIconsiderau flahhar Stazioni , meta il Gifem ta Gesù , hhaduhh il Marijet , u Id-discipali li chellu fein il kabar , li chjen kabar gidit , ut hem fil presenza ta Giuseppi ta

161
 ta Arimatea id-Discipuli, u il Marijet di-
 snubh schont l'azu tal-l'Hut, u Giuseppi
 ichmanda li itghatta bi blata dach il kabar.

Nitolbu lil Gesù, li il meut, u id-difna
 tighu, icunu il ferhh taghna: geuua il glo-
 ria tal Genna fein ingauduhh ghalleternità
 ghalha, Amen.

Pater, Ave, Gloria.

Hbin ghalina o Signur, hbin ghalina.

Nirrecitaw, u inghidu issa hames Paterno-
 strijet, u hames Avemarijet bdirghaina mis-
 tuhha fgiehh il Passioni, u il Piaghi ta Si-
 dna Gesù Cristu.

TARE IL CHTIEB U L'ALLA GJEHH